DOI: 10.58242/millifolklor.1287614

ŞANLIURFA YÖRESİNDE GELENEKSEL BİR SOHBET TOPLANTISI: DAĞ YATISI*

Traditional Sohbet Meeting in the Province of Şanlıurfa: Mountain Overnight Stay

Prof. Dr. Adem ÖGER**
Dr. Öğr. Üyesi Ömer KIRMIZI***

ÖZ

Geleneksel sohbet toplantıları; Türk kültürünün hüküm sürdüğü coğrafyalarda varlıklarını devam ettiren, icra bağlamlarıyla yöreden yöreye özgünlük gösteren; toplumsal dayanışma, yardımlaşma ve hoşça vakit geçirme gibi işlevler sayesinde sürdürülebilir kılınan sosyal kurumların başında gelmektedir. Toplumsal hayattaki kolektif eğlence kültürünün birer yansıması olan bu toplantılar, tarihî derinliği itibariyle Türk toplumunun iktisadî hayatıyla ilişkilendirilmektedir. Günümüzde Anadolu başta olmak üzere Türk dünyasının muhtelif bölgelerinde belli kurallar ve işleyişe tabi olarak farklı adlarla devam ettirilen sohbet toplantıları vardır. Anadolu'da sıra gecesi, yâren/yârân, barana, kürsübaşı, gezek, helebiş, oturak âlemleri, herfene/harfene/ferfene vb. adlarla bilinen bu toplantılar; Türk toplumunun kitle iletişim araçları ile teknoloji tahakkümüne girmesinden önce sosyal ihtiyaca cevap veren önemli organizasyonlardı. Günümüzde yaşanan değişim ve dönüşümlere rağmen geleneksel sohbet toplantılarının Anadolu'nun muhtelif yerlerinde devam ettirildiği görülmektedir. Dağ yatısı geleneği de Şanlıurfa yöresinde geçmişten beri varlığını sürdüren, günümüzde icra bağlamındaki değişim ve dönüşümlere rağmen yaygınlaşan sohbet toplantılarından biridir. Yöredeki sosyokültürel yapının geleneksel sohbet toplantılarının icrasına imkân vermesi ve bu toplantıların sürdürülebilir kılınmasında etkisi büyüktür. İncelemelerimiz sonucunda Şanlıurfa şehir merkezi civarında yaklaşık 200 mağaranın dağ yatısı eğlencelerine tahsis edildiği ve dağ yatısı geleneğinin geçmişe kıyasla son yıllarda yaygınlaştığı görülmüştür. Saha araştırmaları ve yazılı kaynaklardan edinilen bilgilere göre yörede icra edilen sıra geceleri ve dağ yatıları, sözlü kültürün taşıyıcısı ve birer eğlenme biçimleri olarak yılın farklı dönemlerinde insanların bir araya gelmesine imkân sağlayan toplantılardır. Bu toplantıların yılın farklı mevsimlerinde farklı mekânlarda yapılması yöre insanı açısından eğlence mekânlarını çeşitlendirmiş, eğlence faaliyetlerinin yıl içerisine yayılmasını sağlamıştır. Makalede, alan araştırması yoluyla yazılı ve sözlü kaynaklardan derlenen bilgiler ışığında dağ yatısı geleneğinin icra bağlamı ve işlevleri ortaya konulmuştur. Dağ yatısı geleneğinin sıra gecelerinden farklı olarak ilkbahar ve yaz mevsimlerinde şehrin civarındaki dağlarda yapıldığı; işleyiş ve buna bağlı unsurlar açısından farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda dağ yatısı geleneğinin icra bağlamı özellikleri bakımından özgün olduğu; eğlenme hoşça vakit geçirme, din ve müziğe ait kültürel unsurların aktarımına imkân verdiği görülmüştür. Şanlıurfa'daki geleneksel sohbet toplantılarında müzik eğitimi ve ediniminin doğal bir şekilde gerçekleşmesinden kaynaklı olarak bu toplantılar toplum tarafından birer "halk konservatuvar"ı olarak değerlendirilmektedir. Dağ yatılarında da müzik eğitimi işlevinin bu çerçevede gerçekleştiği görülmüştür. Dağ yatılarının tarihi işlevlerinden biri de dinî işlevidir. Gerek tarikatların dağ yatıları aracılığıyla zikir meclislerini şehrin dışına taşımaları gerekse de alkol, kumar gibi kötü alışkanlıklara müptela olmuş kişilerin dinî yatı grupları aracılığıyla rehabilite edilmeleri dikkat çekicidir. Ayrıca 21. yüzyılın getirdiği küreselleşme, teknolojileşme ve kentleşme gibi olgulara rağmen bu geleneğin yaygınlaşma dinamikleri makalede tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler
Halkbilimi, geleneksel sohbet toplantısı, dağ yatısı, müzik, eğlence.

ABSTRACT

Traditional sohbet meetings are the leading social institutions that are maintaining their existences in geographies where Turkish culture dominates. These meetings show authenticity from region to region in the context of performance; and they are maintained through functions such as social solidarity, cooperation and

* Geliş tarihi: 25 Nisan 2023 - Kabul tarihi: 27 Haziran 2024
Öger, Adem; Kırmızı, Ömer. "Şanlıurfa Yöresinde Geleneksel Bir Sohbet Toplantısı: Dağ Yatısı" *Millî Folklor* 143 (Güz 2024): 40-52

** Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü, Nevşehir/Türkiye, ademoger@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1278-2110.
*** Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü, Nevşehir/Türkiye, omerkrmz@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3393-6043.

having a good time etc. Those meetings, which are reflection of collective entertainment culture in social life, are associated with financial life of Turkish society in respect of historical depth. Today, there are sohbet meetings that are being maintained with different names depending on certain rules and process in various regions of Turkic World, including Anatolia. Known as in Anatolia, such as "sıra gecesi, yâren/yârân, barana, kürsübaşı, gezek, helebiş, oturak âlemleri and herfene/harfene/ferfene" etc., those meetings were important organizations that satisfied the social need before entrance of Turkish society through mass media to technology dominance. In despite of changes and transformations, experienced in the present day, it is seen that those traditional sohbet meetings have been being maintained in various places of Anatolia. Tradition of mountain overnight stay is one of the sohbet meetings that have maintained their existence since the past, in the region of Şanlıurfa province, and that is becoming widespread in spite of changes and transformations in the context of performance, today. Sociocultural structure in the vicinity has a great impact on enabling performance of traditional sohbet meetings and on making those meetings sustainable. As a result of our reviews/examinations, it is seen that nearly-200 caves around city center of Şanlıurfa were allocated to entertainments of mountain overnight stay, and that tradition of mountain overnight stay has become widespread recently, compared to the past. According to information, obtained from field researches and the written sources; As a bearer of oral culture and a type of entertainment, Sira nights and mountain overnight stays which are performed in the region are organizations that enable people to come together in different periods of the year. The fact that those meetings have been held in different spaces during different seasons of the year has diversified places of entertainment for vicinity people and has enabled entertainment activities to spread over the year. In the article, we presented performance context and functions of the tradition of mountain overnight stay in the light of information, obtained from the written and oral sources, by the field research. It was determined that tradition of mountain overnight stay was carried out in mountains around the Şanlıurfa province during spring and summer seasons, as distinct from sira nights; and, that it differed in process and this-related elements. In this context, it was seen that the tradition of mountain overnight stay is authentic in terms of its features of performance context; and that it enables to entertain, have a good time and to transfer cultural elements belonging to religion and music. Those meetings are considered by the society as "public conservatory", based on music education and acquisition carries out naturally in traditional sohbet meetings in Şanlıurfa. It was seen that function of music education carried out within this scope in mountain overnight stays, as well. Religious function is one of historical functions of mountain overnight stays. It is remarkable that both religious sects have moved their dhikr majlises to outside of the city through mountain overnight stays and persons, who have been addicted to harmful habits such as alcohol and gamble etc., are rehabilitated by religious overnight stay groups. In addition, pervasiveness dynamics of this tradition were determined in this article, in spite of phenomena, brought by twenty-first century, such as globalization, technology and urbanization etc.

Keywords
Folklore, traditional sohbet meeting, mountain overnight stay, music, entertainment.

Giriş

Fizyolojik bir varlık olarak dünyaya gelen insanoğlunun sosyal bir varlığa evrilmesi; yaşamına eşlik eden geçiş törenlerinin yanında bir parçası olduğu grubun veya toplumun davranış ve düşünce kalıplarını içselleştirmesi, bireysel farklılıklara rağmen toplumla bütünleşmesi ve kazandığı statüye uygun roller sergilemesiyle gerçekleşir. Bireyin toplumla bütünleşmesi, belli bir toplumsal çevreye hazırlanarak kişilik kazanması (Eren 1988: 1844) olarak tanımlanan toplumsallaşma sürecinin içeriği, işleyiş biçimi ve bu süreçte hangi değişkenlerin rol aldığı gibi problemler, günümüzde farklı disiplinlerin araştırma alanlarını oluşturmaktadır.

İnsanların toplumsal statü ve rollerini öğrenerek kişilik oluşturmaları, kurdukları sosyal ilişki ağları ve her toplumda var olan toplumsal kurumlar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bu sürecin ömür boyu devam ettiği dikkate alındığında geleneksel kurumların süreklilikleri, dinamik yapıları ve serbest işleyişleriyle öne çıktığı görülecektir. Türklerin yaşadığı coğrafyalarda farklı isim ve periyotlarda gerçekleşen, icra bağlamları ve işlevleri değişmekle beraber toplumsal dayanışmayı, paylaşmayı ve hoşça vakit geçirmeyi sağlayan geleneksel sohbet toplantıları, doğal bir öğrenme sürecinin gerçekleştiği sosyal kurumların başında gelmektedir.

Geleneksel sohbet toplantıları, sözlü kültürün taşıyıcısı ve bir eğlence biçimi olarak özellikle kış gecelerinde insanların bir araya gelerek belli kurallar çerçevesinde hoşça vakit geçirmelerini ve toplumsal dayanışmayı sağlayan sosyal organizasyonlardır (Atlı 2018: 89). Doğu Türkistan'dan (Gönel Sönmez ve Öger 2019: 345) Makedonya'ya kadar farklı Türk topluluklarında özellikle kış geceleri ve haftanın belli günlerinde düzenli olarak sürdürülen, yazılı olmayan bir disiplin ile belli kurallara tabi toplantılar görülmektedir. Tarihî kaynaklar sayesinde geçmişteki varlıklarından haberdar olduğumuz "toy, şölen" gibi çeşitli toplantıların zaman ve mekân açısından farklı coğrafya ve dönemlerde gerçekleştirildikleri ve bu toplantılardaki bağlam unsurlarının benzerlik gösterdikleri bilinmektedir (Ekim 2015: 76). Geleneksel sohbet toplantılarının Anadolu'nun farklı yörelerinde varlığı tespit edilmiştir (Atlı 2016: 62-63). Bu geleneğin Türkiye sahası dışında ise Kerkük ve Erbil, Halep, Merağa, Tebriz, Mahabat, Azerbaycan, Kazakistan, Tataristan, Romanya-Dobruca'da farklı isim ve bağlamlarda yaşadığı bilinmektedir (Yılmaz 2011: 26-27).

Türkiye'de geleneksel sohbet toplantılarına yönelen dikkatin temelinde 2003 yılında UNESCO tarafından imzalanan "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi"nin etkisi yadsınamaz. Bu sözleşmeye göre SOKÜM'ün ortaya çıktığı alanlardan biri de "Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler" olarak belirlenmiştir (Oğuz 2009: 58). Geleneksel sohbet toplantıları da bu kapsamda değerlendirilmiş ve 15-19 Kasım 2010 tarihleri arasında Kenya/Nairobi'de SOKÜM Hükümetlerarası V. Olağan Komite Toplantısı'nda İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'ne kaydedilmiştir (Gitmez vd. 2011:39).

Bu yazının konusunu oluşturan "dağ yatısı" (K.K.2, K.K.3) veya "yatıya gitme" (K.K.1, K.K.4, K.K.8) geleneği, Şanlıurfa şehir kültürüne özgü toplanma biçimlerinden biridir (K.K. 12). Yöreye özgü geleneksel sohbet toplantılarından biri olan "sıra gecesi" geleneğinin ulusal ve uluslararası düzeyde bilinir olmasına karşın dağ yatısı geleneğine dair kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Ancak yaptığımız saha araştırmaları sonucunda dağ yatısı geleneğinin gelişen teknoloji, popüler kültür, kitle iletişim araçları ve çalışma hayatındaki değişimlere rağmen varlığını devam ettirdiği; icra bağlamında gerçekleşen değişim ve dönüşüm sayesinde yaygınlaştığı (K.K.14, K.K.17) görülmüştür. Bu kapsamda dağ yatılarının icra mekânı olan şehir civarındaki mağaraların Millî Emlak Müdürlüğünden kiralanarak tefrişatının yapıldığı ve kullanılan mağara sayısının 200'e ulaştığı (K.K.2, K.K.6) tespit edilmiştir.

Bu itibarla çalışmamızda dağ yatısı geleneğinin icra bağlamı ve işlevleri ele alınacak; 21. yüzyılda küreselleşme, teknolojileşme ve kentleşme gibi olguların yerel kültürler üzerindeki yıkıcı etkisine rağmen bu geleneğin yaygınlaşmasını sağlayan dinamikler üzerinde durulacaktır.

1. Şanlıurfa'daki Sohbet Toplantılarına Zemin Hazırlayan Toplumsal Dinamikler

Aile, okul, arkadaş grubu ve sosyal çevre içinde gerçekleşen/gelişen kesintisiz bir süreç (Ozankaya 1979:142) olarak kabul edilen toplumsallaşma süreci, her coğrafyanın mahallî etkilerine açık; çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik döneminde farklı değişkenlerin etkisiyle şekillenen dinamik bir olgudur. Toplumsallaşma sürecinde birey, kişiliğini inşa ederken içinde bulunduğu grubun veya toplumun değer, inanç ve normlarını somuttan soyuta doğru yönelen bir çizgide benimsemeye başlar.

Folklor ürünlerinin yaratıldığı, icra edildiği ve nakledildiği sözlü kültür ortamını "metnin yaşam alanı" olarak tarif eden Oğuz; (2000:106) icra sonunda ortaya çıkan ürünün sosyal, dinsel ve etnik çevre, metnin anlatılış gerekçesi, anlatıldığı zaman dilimi,

anlatıcı-dinleyici ilişkileri, anlatıcı kimliği gibi faktörlerin etkisiyle anlamlı hale geldiğini ifade etmektedir. Bu veriler ışığında dağ yatısı geleneğinin icra edildiği yörenin toplumsal özelliklerini ortaya koymak yerinde olacaktır.

Şanlıurfa, son yıllarda yapılan arkeolojik araştırma verilerine göre 12 bin yıllık tarihiyle insanlığın, inançların ve medeniyetlerin ortaya çıkıp geliştiği merkezlerden biri olarak tescillenmiştir. Bu durum bölgedeki çok dilli, çok kültürlü toplum yapısının temel sebeplerinden biridir. Yörede Türkmen, Kürt, Arap, Zaza gibi etnik unsurların yanı sıra Sünnî, Alevî ve Ezidî gibi inanç grupları bir arada yaşamaktadır.

Türkiye'de kırsal ve kentsel ayrımı belirlenirken ekonomik faaliyetlerin niteliği, sosyal örgütler, dayanışma biçimleri, iş bölümü, ailelerin yapısı ve işleyişi gibi unsurlar dikkate alınır ve bu unsurlar iki toplum yapısını ortaya koyar (Tütengil 1983: 9). Bu kapsamda yörenin sosyo-ekonomik yapısını kırsal kesimlerde ve şehir merkezinde farklı dinamikler şekillendirmektedir. Hayvancılık ve tarımın yaygın olduğu kırsal kesimlerde en temel sosyal örgütlenme biçimi aşirettir (K.K.10). Bireylerin kendini tanımlarken başvurduğu temel referanslardan biri olan aşiret, bünyesindeki aileleri kan bağı ile birbirine bağlayan, "cemaat ruhu"nun diri olduğu bir kolektif kimlik ve prestij kaynağıdır. Siyasal ve sosyal hayatta dayanışma ruhuyla hareket eden aşiret üyeleri, bu durumu pekiştirmek için taziye evi, ağa odası, köy odası (Kırmızı 2021) gibi toplanma mekânlarında bir araya gelmektedir. Makalemize konu olan dağ yatısı geleneği şehre özgü bir sohbet toplantısı olduğundan kırsal kesimlerdeki sosyo-kültürel yapı bu bölümde detaylandırılmayacaktır.

Şanlıurfa şehir merkezi; kentin imgesel, tarihî ve dinî yapılarının bulunduğu, yukarıda sayılan dinî ve etnik grupların düzen içerisinde yaşadığı bir yöredir. Dinin sosyokültürel bütünleşmedeki rolü dikkate alındığında sayılan etnik ve dinî grupların yüzyıllarca barış içerisinde yaşamasında aynı dine mensubiyetin etkili olduğu söylenebilir. Şehir merkezinde Türkmenlerin kültürel etkinliği ve demografik üstünlüğüne rağmen son yıllarda köyden kente göçle birlikte aşiretlerin şehir merkezindeki kurumsal yapılanmaları olan "aşiret dernekleri" sayesinde siyasal, sosyal ve kültürel hayatta yerel bir çekim merkezi olma eğiliminde oldukları söylenebilir (K.K.12).

Şanlıurfa'nın sosyokültürel hayatının şekillenmesinde etkili olan unsurlardan biri müziktir. Son yıllarda sıra gecesi geleneği sayesinde farklı mecralar kanalıyla ve popüler düzeyde bilinmeye başlanan Urfa'daki müzik kültürünün yedi bin yıllık tarihi olduğu değerlendirilmektedir (Akbıyık 2006:39).

> Halk arasında yaygın olan *'Urfa'nın eşekleri bile makamla anırır.'* sözü, (K.K.15, K.K.16) yöre insanının müziğe doğuştan yetenekli olduğunu ifade etmek için kullanılır. Şehir merkezinde veya kırsal kesimlerde dünyaya gözlerini açan bir çocuk, kendisini makam ve usul bakımından zengin bir müzikal ortamda bulur. Kına, düğün, asbap gecesi, bayram, oda toplanması, sıra gecesi gibi ortamlar bu müzikal bilginin pekiştiği ve süreklilik kazandığı icra ortamlarıdır. İşte ninnilerle başlayıp cenazelerde kadınların "şivan" dediği ağıtları dinleyerek duyarlılık kazanan bir kulak, sıra geceleri ile dağ yatılarında takım arkadaşlarından dinlenen hoyrat ve türkülerle olgunlaşır (Kırmızı 2021:18-19).

Şehre özgü geleneksel sohbet toplantılarından sıra gecesi ve dağ yatısı geleneğinin ahilik teşkilatına dayandığı düşünülmektedir (Aslan 2014). Toplantıya katılan üyelerin genelde esnaf ve zanaat kollarına mensup olmaları; bu toplantılarda eğlenme ve sosyalleşmenin yanında yardımlaşma, dayanışma ve geleneksel kültürü gelecek kuşaklara taşıma gibi amaçların güdülmesi ahilik teşkilatının izleri olarak değerlendirilebilir (Çağatay 1997). Şehir merkezinde aynı meslek ve meşrepten kişilerin sosyal ve kültürel içerikli toplantılar aracılığıyla farklı mevsimlerde oyun, müzik ve yemek eşliğinde bir

araya gelmesi Anadolu'nun diğer bölgelerinde farklı isimlerle bilinen geleneksel sohbet toplantılarının belirgin özelliğidir. Bu itibarla din, sohbet, müzik, yemek ve eğlence gibi unsurların geleneksel Urfa toplumunda bütünleştirici ve bir araya getirici dinamikler olduğunu söylemek mümkündür.

2. Dağ Yatısı Geleneği Nedir?

Dağ yatısı veya yatıya gitmek; bahar ve yaz aylarında ibadet, müzik, sohbet, eğlence vb. amaçlarla şehrin güneybatısındaki mağaralara gidip zaman geçirmeyi ifade etmek için kullanılmaktadır (K.K.3, K.K.7, K.K.11). Açanal *"Bazen geceleri bile kırda (dağda) geçirilir ve buna yatı ismi verilirdi. Bu dağ gezilerinin en önemli faaliyeti müzik icrası idi. Çeşitli musiki aletleri çalanlar ve güzel sesli sanatkârlar bu toplantıların tabii misafirleri idiler."* ifadeleriyle dağ yatılarında müziğin önemine vurgu yapar (1997:126). Sıra gecelerinin mevsimsel olarak ekimde başlayıp nisanda bitmesiyle (K.K.12) dağ yatısı sezonu başlar.

Dağ yatıları ile ilgili tespit edebildiğimiz ilk kayda 1927 yılında yayımlanan "Urfa Hakkında Salname" adlı kaynakta rastlanmaktadır. Salname'de, ilkbaharda halkın mağaralara giderek şarkılar ve oyunlarla eğlendiği, umumi eğlencelerin vazgeçilmez yemeğinin çiğköfte olduğu; kış eğlencelerine ise gece sıraları[1] adı verildiği ve haftada iki veya üç gece yapıldığı bilgisi verilir (Kapaklı 1998: 50). Buradaki ifadeler, dağ yatısının icra bağlamına dair ipuçları vermenin yanında sıra geceleri ile farkını da ortaya koymaktadır.

Dağ yatısı geleneği ve bu geleneğin bağlam unsurları geçmişe kıyasla büyük bir değişim geçirmiştir (K.K.2, K.K.13). Geleneğin günümüzde yaşıyor olması kadar yaygınlaşmasında da bu değişim ve dönüşümün etkisi inkâr edilemez. Bu itibarla çalışma boyunca geçmişteki durum, değişen unsurlar ve geleneğin günümüzde aldığı şekil birlikte değerlendirilecektir.

3. Dağ Yatısı Geleneğinin İcra Bağlamı ve Yapı Unsurları

Türk dünyasındaki geleneksel sohbet toplantılarının icra bağlamı ve yapı unsurları bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Üyeleri, yönetim yapıları, kurallar, mekân, zaman, giyim-kuşam adabı, oturma düzeni, yiyecek ve içecekler gibi unsurlarla somutlaşan bu durum dağ yatılarında da özgün bir yapı arz etmektedir.

3.1. Adlandırma

Dağ yatısı geleneği, yörede "dağ yatısı" (K.K.7, K.K.9), "yatıya gitmek" (K.K.1, K.K.5) veya "dağa gitmek" (K.K.17) şeklinde bilinmektedir. Adlandırma genelde gidilen mekân veya o mekânda geçirilecek zamanı çağrıştıracak kelimelerden oluşturulmuştur. Nitekim geçmişte daha uzun süre kalınmakla beraber günümüzde gidilen yerde en az bir gece geçirilmektedir. Bu itibarla adlandırmadaki "yat-" fiilinden türetilmiş "yatı" sözcüğü, bu zaman dilimine göndermede bulunmaktadır, denilebilir.

3.2. Zaman

Dağ yatısına gitme zamanını belirlemede mevsimler belirleyicidir. Havaların ısınmaya başladığı ilkbahar mevsiminde başlayan bu toplantılar yaz mevsiminde sıklaşır (K.K.6, K.K.11). Dağ yatısında kalma zamanına bakıldığında bu sürenin geçmişle günümüz arasında farklılık arz ettiği görülecektir. Geçmişte kışlık ve yazlık erzak ihtiyacı toptancılardan tek seferde alındığı için dağ yatısına gidenler aylarca (Akbıyık 1992:20) hatta haftalarca burada zaman geçirmekte; katılımcılar çoğunlukla esnaf olduklarından çıraklar, kalfalar işyerlerini idare etmektedir. Günümüzde ise dağ yatısına ayrılan zaman azalmış; iş yoğunluğu, aile ve gündelik hayatın getirdiği diğer sorumluluklardan ötürü 1-2 güne inmiştir (K.K.4, K.K.12). Görüştüğümüz grupların büyük bir kısmı cumartesi ikindi vakti gidilen yatının pazar akşamı tamamlandığını belirtmişlerdir. Bazı gruplar

cuma günü ikindi vaktinde gidip pazar akşamı dönmektedir (K.K.7, K.K.16). Ancak bu grupların sayısının az olduğu ve grup üyelerinin genellikle emeklilerden oluştuğu gözlenmiştir.

3.3. Mekân

Dağ yatılarının yapıldığı mekânlar, şehrin güneybatısında yer alan Hacı Kamillerin Mağarası, Göncü Mağarası, Ağaçlı Mağara, Dabbak Mağarası, Kanlı Mağara, Delikli Mağara, Şakşak Mağarası, Karlık Mağarası, İpek Mağarası, Şahan Yuvası, Hamam Mağarası, Köko'nun Mağarası, Ceylan Mağarası, Savuh Mağara, Damlaca, Merkefe, Hacı Abbas'ın Mağarası, Kaçakçı Mağarası, Kara Mağara, Develik Mağarası, Şekerli Mağara, Abgar Mağarası ve isimsiz yüzlerce mağaradır (K.K.3, K.K.9, K.K.14, K.K.15). Bu mağaralar, geçmişte grupça ilk gidenlerin önüne bayrak dikerek sahiplendikleri mağaralardır (K.K.7). Mağara sayısının çok olması; geçmişte buraların taş ocağı olarak kullanılması ve Urfa halk mimarisinde "havara taşı" olarak bilinen yapı taşının bu eski taş ocaklarından çıkarılmasındandır. Korunaklı yerler olması sebebiyle dağ yatıları için tercih edilen bu mağaralar, genelde 5x5 veya 10x10 ebatlarında olup uzunlukları değişmektedir. Mağaraların girişinde çoğu zaman doğal olarak bulunan "seki" adı verilen çıkıntılar, gündüz vakti dışarıda oturmak için kullanılmıştır. Ulaşımın geçmişte hayvanlar aracılığıyla yapıldığı bu mekânlarda su ihtiyacı halk arasında "serinç" (sarnıç) olarak adlandırılan Dede'yin [Dede'nin] Serinci, Hacı Abbas'ın Serinci gibi kaya zemine oyulmuş, kışın kar ve yağmur sularının birikmesine imkân veren doğal yerlerden temin edilmekteydi (K.K.1, K.K.16). Ayrıca mağaraların içerisinde yer alan ve kışın yağan karın samanla örtülerek muhafaza edildiği "karlık"lar[2] sayesinde içme suları soğutulurdu.

Günümüzde, dağ yatılarının icra edildiği mekânlar büyük bir değişim geçirmiştir. Bahsi geçen mağaraların bir kısmı hayvancılıkla uğraşanlar tarafından kiralanırken uygun olanları ise şahıslar veya yatı grubunun topladığı para ile görevlendirilen başkan tarafından Milli Emlak Müdürlüğünden kiralanmıştır. Mağaralar, makineler veya kol kuvvetiyle genişletilmiş; yapılan düzenlemelerle içeride bir yaşam alanı oluşturulmuştur. Mağaranın içinde yatakların konacağı yüklükten tabakların dizileceği raflara kadar bütün dizayn taşın oyulmasıyla ortaya çıkmıştır. Ayrıca kiralanan mağaralara son yıllarda demir kapı ve pencere gibi muhafazalar takılmış, elektrik çekilmiş, mağaraların tefrişatı yapılmıştır. Bazı mağaraların zemin ve duvarları ahşap parke ile döşenmiştir (K.K.3, K.K.5, K.K.9, K.K.12).

3.4. Katılımcılar ve Görevler

Bir topluluğun grup olabilmesi için üyeler arasında ortak bir amaç ve çıkar doğrultusunda belirli ilişkilerin bulunması gerekmektedir (Özkalp 1998:392). Geleneksel sohbet toplantılarına katılan kişilerin grup aidiyeti etrafında organize olmuş, süreklilik arz eden kurallar ve değerler bütünü etrafında bir araya geldikleri görülmüştür. Dağ yatısına katılan kişiler meslek ve meşrep itibarı ile birbirine yakın erkeklerden oluşmaktadır. Grup üyeleri geçmişte çulcular, keçeciler, bakırcılar, kunduracılar gibi esnaflardan oluşmaktaydı. Esnafların yanı sıra aynı mahallede oturan ve "takım" olarak adlandırılan mahalle arkadaşlarının da oluşturduğu gruplar mevcuttu: Tenekeci Mahmut'un takımı, Halil Hafız'ın takımı, Boze'nin Oğlu Ahmet'in takımı gibi. Grup veya takımlar 5-10 kişiden oluşmaktaydı. Zaman zaman görgü öğrenmesi ve hizmet etmesi için çocukların götürüldüğü dağ yatıları da vardı (K.K.2, K.K.8, K.K.15).

Dağ yatılarında, yatıyı organize eden bir başkan bulunur. Başkan çadırın direği (K.K.1) mesabesindedir. Grup üyelerinden biri doğal yolla başkan seçilir. Başkanın yatıyı organize etmek dışında düğün, ölüm, yardım, husumetlileri barıştırma gibi konu-

larda grubu yönlendirmesi beklenir. Grup içerisinde başkanlığı talep eden olursa bu kişinin bir koyun kesmesi istenir ve başkanlık ona devredilir (K.K.1, K.K.5). Başkan aynı zamanda yatı grubunun kasasıdır (K.K.12).

Geçmişte mağarada nöbet tutup eşyaları korumak, temizlik ve yemek gibi görevler için adam tutulmuştur. (K.K.16). Günümüzde yatıya devam eden grupların da benzer şekilde yaş farkına bakmaksızın meslek ve meşrep ortaklığına dayandığı söylenebilir. Geçmişte grupların daha çok esnaflar arasından oluşmasına karşın günümüzde memurlar arasından oluşan grupların varlığı tespit edilmiştir. Bu durumun oluşmasında yatıdaki icra zamanının kısalması etkilidir. (K.K.5, K.K.13).

3.5. İşleyiş

Dağ yatısı üyeleri çocukluklarından itibaren babalarıyla yatıya giden, sıra gecesine katılan dolayısıyla geleneksel sohbet toplantılarının kültürel atmosferini soluyan kişilerdir. Yatı grubu, yörede "cemaat adamı" olarak tabir edilen, toplum içinde oturup kalkmasını bilen kişilerden oluştuğundan işleyiş yazılı kurallara bağlanmadan geleneksel şekilde gerçekleşir (K.K.13). Yatılarda düzeni bozup "hamlık" yapanlar dolaylı şekilde uyarılır. Bu kapsamda kaynak kişilerin verdiği bir örnek dikkate değerdir: Babası genç yaşta vefat eden bir delikanlı babasının yatı grubuna devam eder. Yatı grubu da arkadaşlarının emaneti olarak onu kabul ederler. Yatı grubunda kararlaştırılan yardımlar bir hamal aracılığıyla ve "bir hayır sahibi" adıyla fakir fukaraya teslim edilir. Fakat bu delikanlı yaptığı yardım paketlerinin içine kartvizitine de koyar. Bunu öğrenen yatı grubu sonraki haftalarda onu aşağıdaki hoyratla uyarır:

"Dağ adamı
Yandırır dağ, adamı
Meclise ayı girsin
Girmesin dağ adamı (K.K.1)."

Yatı grubu, yatı yerine genelde ortak bir araçla gelir. Bu durum grup ahenginin yatı yerine varmadan oluşması ve yatıdan erken ayrılmayı engellemek içindir (K.K.2, K.K.5). Geçmişte yatıya gidecek grubun başkanı; çırağıyla yatı mağarasına kilim, çul, yastık ve mutfak eşyalarını bir hayvana yükletip gönderir; orayı temizletip hazır hale getirirdi (K.K.16). Günümüzde bu eşyalar yatı grubu tarafından toplanan ve adına "herfene" (K.K.1), "harefene" (K.K.11, K.K.12) denilen parayla karşılanmaktadır.

Yatıda katılımcıların yaşları birbirine yakın olduğundan belli bir oturma düzeni yoktur. Ancak -varsa- yaşlılar, din adamları ya da müzisyenler başköşede oturur. Dağ yatısı gruplarında müzik ve müzisyenlerin varlığı önemlidir. Ancak yatılarda müzik olmazsa olmaz değildir. Nitekim ibadet ve sohbet amacıyla kurulmuş veya tanınmış bir din adamının davet edildiği yatılarda müzik yapılmayabilir (K.K.4, K.K.9).

Geçmişte dağ yatısında haftalarca kalındığından esnaf zaman zaman çarşıya inip dükkânını kontrol eder, ikindi vakti tekrar yatı yerine dönerdi. Bu durumlarda yatı yerinde bir kişi nöbet tutardı (K.K.16). Günümüzde yatıların süresi kısaldığından gruptan kimse yatı yerinden ayrılmamaktadır. Ayrıca kiralanan mağaralara kapı ve pencere gibi muhafazalar yapıldığından yatı yerleri yıl boyu korunaklı hale gelmiştir.

Günümüzdeki dağ yatılarının işleyişi grup üyelerinin ilgi, yetenek ve amaçlarına göre de şekillenmektedir. Müziğin yanında dinî, siyasî, ilmî veya güncel bir konuda davet edilen misafirin sohbetiyle şekillenen yatılar da vardır (K.K.2).

Dağ yatılarındaki işleyişin önemli iki unsuru müzik ve ikramdır. Geleneksel sohbet toplantılarında müziğin iki işleve sahip olduğu bilinmektedir. Bunlardan birincisi toplantıların başında ve sonunda icra edilen çeşitli müzik parçalarının toplantı düzeninde üstlendiği işlevdir. İkincisi ise katılımcıların eğlenmesinde ve bazı duyguları harekete

geçirmesinde üstlendiği işlevdir (Tutu 2011:45). Akın, bunlara müziğin "edebî metinleri, yöresel ezgileri ve halk danslarını yaşatma ve yeni nesillere aktarma" işlevini de eklemenin mümkün olduğunu ifade eder (2020:180).

Dağ yatılarında grup üyelerinden en az birkaçı müzikle haşır neşir olan kişilerden oluşur. Bağlama, cümbüş, kanun ud, keman, darbuka gibi enstrümanlar müziğin icrasında kullanılan enstrümanlardır (K.K.7, K.K.13). İcracılar dağ yatısı, sıra gecesi gibi samimi ve serbest ortamlarda icrada bulunan kişilerdir.

Yatılardaki icralarda sanat müziği-halk müziği ayrımı yoktur (K.K.11). Grup üyelerinin çalabildiği sazlar ve yetenekleri bu noktada belirleyicidir. Toplanma ve sohbet faslından sonra saz başlar, söz biter (K.K.1). Grup üyeleri nazlanan kişilere "Sazları üşütmeyelim!" diye takılır (K.K.8).

Müzik icrası Urfa makam geleneğine göredir. Buna göre peşrevle başlanır, mesela hicaz (K.K.1). Önce ağır şarkılar, gazeller, hoyratlar ve türküler okunur. Türküler de belli bir makama göre okunur. Evvela anonim ve hüseynî, kürdî ve ibrahimî mertebelerinden oluşan çalgılı ezgi "divan ayağı" ile müziğe başlanılır. Bu ezgi arasında ustalardan biri yine bu üç mertebeden oluşan gazel türü "Urfa divanı" okur. Peşinden rast, nevruz, ibrahimî, hicaz, uşşak, acem-aşiran, segah, saba makamında gazel ve türküler okur. Dinî gruplar ise yanlarında def götürüp genelde ilahi ve gazel okur (K.K.1, K.K.4, K.K.7). Günümüzde oluşturulan yatı gruplarında bu makam geleneğinin aynı şekilde devam ettirildiği söylenemez.

Geçmişte yatı grupları arasında birbirini mat etme, heyecan ve neşe yaratma gayesiyle hoyrat atışması yapılırdı. Dağda, coğrafyanın oluşturduğu akustikle heyecana gelen bir grup üyesi bir hoyrat okur, diğer mağarada bulunan gruptan birisinin de buna cevap vermesi beklenir. Fakat cevap edebî olmalı, konu bakımından benzerlik göstermeli ve cinas içermelidir (K.K.1).

Yemek ve müzik etkileşimi konusunda yapılan araştırmalar, müziğin yeme-içme davranışlarını belirlemede ve bu davranışları etkilemede önemli bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır (Babaç ve Babaç 2021:152). Son yıllarda gastroetnomüzikoloji (Doğuş Varlı 2022) kavramsallaştırmasıyla dikkatlere sunulan yemek-müzik ilişkisinin kültürel bağlamın derinliklerini ortaya çıkarmanın yanında toplumsallaşmada da katalizör görevini yerine getirdiği belirlenmiştir. Bu kapsamda dağ yatılarındaki işleyişin bir diğer unsuru da yemektir.

Geçmişte gidilen yatılar uzun süreli olduğundan farklı yemekler yapılmaktaydı. Bunlardan vazgeçilmez olanı kelle yapımı idi. Hatta yatı grupları arasında -muziplik olsun diye- diğer grupların pişirdiği kelleler çalınıp yenir, yemeği çalınan grup da mahcubiyetten bunu dillendirmezdi. Aksi takdirde bütün çarşı kellesi çalınan grubu konuşurdu. Kellenin yanı sıra patlıcan kebabı, çiğköfte, sade ve domatesli kebap, güveç, meyhane pilavı gibi yemekler yapılırdı. Tatlı olarak da peynirli helva ve kadayıf yapılırdı (K.K.1, K.K.4, K.K.16).

Günümüz yatı gruplarında yemek olarak genellikle kebap çeşitleri yapılmakta, yatı yerine yakın bir fırına tepsi gönderilmekte veya fırın tepsisi yaptırılıp dağa götürülmektedir. Tatlı olarak da baklava veya peynirli kadayıf yatı yerine getirilmektedir (K.K.1, K.K.5). Yatı süresinin kısalmasıyla beraber yapılan yemek çeşitlerinin azaldığı, yemek etrafında gelişen kültürün zayıfladığı da gözlenmiştir.

4. Dağ Yatısı Geleneğinin İşlevleri

Folklor ürünlerinin yaratım, icra ve aktarım süreçlerindeki bağlamı esas alan işlevsel halkbilimi kuramı günümüzde yaygın bir kullanım imkânına kavuşan bağlam merkezli halkbilimi kuramlarındandır. İşlevsel halkbilimi kuramının kuramsal çatısının

oluşumuna katkı sunan Bronislaw Malinowski'nin *"Şüphesiz metin önemlidir fakat bağlamsız metin ölüdür."* ifadesiyle anlamını bulan bir metnin yaratılma bağlamı ile halkbilimi ürünlerinin işlevleri, folklor ürünlerinin yapılarının yanı sıra kültürel sistem içindeki işlevlerine de dikkat çekmiştir.

Folklor ürünlerinin işlevleri üzerine yaptığı araştırmalardan hareketle bir model oluşturan antropolog William R. Bascom, halk bilgisi ürünlerinin işlevlerini dörde ayırmıştır. Bascom'ın ortaya koyduğu işlevler (2019: 78-81) folklor ürünlerinin yaratıldıkları bağlamlarda yaşamalarına imkân veren, bireye ve topluma sağladıkları çeşitli yararlar sayesinde bugüne taşınmasına zemin oluşturan işlevlerdir. Makalemize konu olan dağ yatısı geleneği, yerine getirdiği bireysel ve toplumsal işlevleriyle mahallî kültür ortamında yaşamaya devam eden sohbet toplantılarından biridir. Bascom'un sınıflamasından hareketle dağ yatısı geleneğinin işlevlerini şu şekilde sıralayabiliriz.

4.1. Eğlenme, Eğlendirme, Hoşça Vakit Geçirme İşlevi

Eğlence, folklorun en önemli işlevlerinden biridir. Çoğu gülme unsurunun altında daha derin anlamlar bulunmaktadır (Bascom 2019:78-79). Özdemir'in zaman, mekân, şekil ve icracılar gibi birçok değişkene bağlı olarak yaptığı tasniften (2005:49-65) "Mevsimlik Toplantı, Gezinti ve Eğlenceler" grubuna giren dağ yatılarının en temel işlevlerinden biri eğlenme, eğlendirme, hoşça vakit geçirmedir. Sohbet etmek (K.K.1, K.K.3), eğlenmek (K.K.5, K.K.11), iş stresinden kurtulmak (K.K.5), şehrin sıcağından kaçıp serin bir ortamda vakit geçirmek (K.K.6) gibi amaçlarla gidilen dağ yatılarında müzik, hoyrat atışması, fıkra ve anekdot anlatımı, seyirlik oyunlar gibi aktivitelerin icrasında mizahî öğelerin bulunması bu toplantılara katılan kişilerin eğlenip hoşça vakit geçirmesini sağlamaktadır.

Sohbet toplantılarında müzikli ve oyunlu olarak icra edilen gösteriler sayesinde grup üyeleri ve izleyiciler yaşadıkları maddî ve manevî sıkıntılarından kısa bir süre de olsa kurtulup eğlenirler (Atlı 2021:1151). Dağ yatılarında yüzük-fincan, tolaka, arı oyunu gibi seyirlik oyunların yanı sıra mağaralar arası hoyrat atışmaları ile yatı grubundaki kişilerin anlattıkları halk anlatıları sayesinde katılımcılar eğlenmektedir. Ayrıca yatı grubunun tamamının erkeklerden oluşması eğlencenin sınırlarını genişletmekte, anlatı ve davranışlarda serbest bir ortamın oluşmasına zemin hazırlamaktadır (K.K.5). Geçmişte şehrin muhafazakâr yapısından ötürü eğlence mekânlarının az olması; radyo, TV, telefon, internet gibi kitle iletişim araçlarının yokluğu gibi nedenlerden ötürü dağ yatısı eğlencelerinin bu denli yaygın olduğunu söylemek mümkündür (K.K.16). Ayrıca geçmişte haftalarca gidilen, günümüzde ise en az bir geceyi yatıda geçirmeyi gerekli kılan dağ yatılarını katılımcılar "boş zaman eğlencesi" olarak değerlendirmemektedir (K.K.14). Yöre insanı için bu denli uzun süren ve planlı bir aktivite olarak yapılan dağ yatılarında temel amaçlardan birinin eğlenme ve hoşça vakit geçirme olduğunu söylemek mümkündür.

4.2. Kültürün Gelecek Kuşaklara Aktarılması İşlevi

Dağ yatılarının işlevlerinden biri kültürün gelecek kuşaklara aktarılması ve bu yolla neslin eğitilmesidir. Yatılara katılan grup üyeleri, kültürel kimliklerinin parçası olan müzik, oyun, yemek, halk anlatıları, iletişim şekilleri, davranış kalıpları vb. birçok hususu yatılarda öğrenir, icra eder ve nakleder. Yatılara zaman zaman ergenlik çağına giren çocukların veya gençlerin götürülmesi bu amaca yöneliktir.

Dağ yatısı üyeleri, birbirlerine kardeşlik hukuku ile bağlı olan; acıda, tasada ve sevinçte beraber olan kişilerdir. Sünnet, düğün, ölüm gibi geçiş dönemlerinde yatı grubu üyeleri aile fertleri gibi sorumluluk alırlar. Örneğin taziyelerin günlerce ve yemekli yapıldığı Şanlıurfa'da grup üyelerinden birinin taziyesinde arkadaşları sırayla yemek

yapar. Hastalık, ölüm, evlilik gibi durumların yanı sıra grup üyelerinden birinin borcunu ödeyememesi durumunda da grup üyeleri kendi aralarında para toplayıp arkadaşlarının borcunu öderler (K.K.1). Böylece dayanışma ve yardımlaşma, kültürel kodların bir parçası olarak dağ yatılarında işlevsel hale gelir.

4.2.1. Dinî Unsurların Aktarımı

Dağ yatılarının önemli işlevlerinden biri de dinî unsurların aktarımı işlevidir. Dinin en temel fonksiyonlarından biri olan toplumsal kontrol ve denetim, bireyin sosyal yaşantısını şekillendirip davranışlarına yön tayin eder. Yaptığımız saha araştırmaları sonucunda gerek geçmişte gerekse de günümüzde sohbet, ibadet ve diğer dinî amaçlarla oluşturulan grupların varlığı tespit edilmiştir. Örneğin 1940'lı yıllarda ve dönemin zaman zaman uygulanan baskıcı laiklik anlayışı çerçevesinde tasavvuf ehli kişilerin yatı grubu oluşturdukları bilinmektedir (Karakaş 2017:138). Bunlardan Dede Osman Avni Hazretleri, Nuri Hafız, Daşçı Mahmut ve Kendirci Bekir Usta gibi tasavvuf erbabının zikir çekmek, ibadet veya sohbet etmek amacıyla yatı grubu oluşturdukları ifade edilmiştir (K.K.11, K.K.16). Hatta 1940'lı yıllarda jandarma baskını olma ihtimaline karşılık Kendirci Bekir Usta'nın müritlerine yanlarında içki şişeleri getirmeleri, jandarma durumu tahkik ederse içki âlemine geldiklerini söylemeyi tembih ettiği anlatılmaktadır (K.K.7). Dede Osman Avni hazretlerinin yatıya gittiği bölge günümüzde dahi "Dedeyin [Dede'nin] Güllüğü" olarak bilinmektedir.

Yörede, sesli zikir yapan tarikat erbabının da dağ yatılarına gittiği; ibadet, sohbet ve zikir çekme amacıyla yatılarda belli bir zaman geçirdiği aşağıdaki satırlardan anlaşılmaktadır:

> Urfa'nın meşhur hafızlarından Hacı Nuri Hafız'ın (ö. 1970) da bulunduğu bir grup Kadiri dervişi, Dedenin Sarnıcı denilen yere yatıya giderler. Dedenin Sarnıcı dediğimiz yer; Dede Osman Avni Efendi'nin sağlığında devamlı gittiği, içinde gülleri ve su havuzu olan bir mesire yeridir. Urfalılar yaz aylarında birkaç arkadaşlarıyla böyle yerlere gider ve birkaç gün kalırlardı. Buna "yatıya gitmek" denirdi. Kadiri tarikatı dervişleri de oraya gitmişler ve paça pişirmişlerdir (Karakaş 2017:138).

Özellikle geçmişte içki veya kumar gibi kötü alışkanlıklara bulaşmış kişilerin dini amaçla gidilen bir yatı grubuna dâhil olduğu da bilinmektedir (K.K.2, K.K.17). Bazı aileler, sıkı bir dinî terapiyle çocuklarının sayılan bu kötü alışkanlıklardan vazgeçeceklerini düşünerek onları bir yatı grubuna dâhil etmişlerdir. Böylece dinî içerikli bir yatı grubuna dâhil olan kişiler, değişen sosyal çevrelerinden ötürü sayılan kötü alışkanlıklardan arınmışlardır.

4.2.2. Müzik Unsurlarının Aktarımı

Dağ yatılarının örtük ama en temel işlevlerinden biri geleneksel müzik unsurlarının aktarımıdır. Önceki bölümlerde müziğin dağ yatılarında olmazsa olmaz unsurlardan biri olmadığı ifade edilmişti. Fakat dinî amaçlarla gidilen yatılarda dahi katılımcıların yanlarında def götürmeleri, ilahî okumaları müziğin dağ yatılarındaki önemli tüketim araçlarından biri olduğunu göstermektedir.

Şanlıurfa yöresinde müzik icra etmek için "meşk" (Yılmaz 2011:162), "meşk etmek" (K.K.11) veya "ahenk" (K.K.12) tabiri kullanılmaktadır. Hat sanatından ödünçlenmiş bu sözcük üstatların bir eseri icra ederken çırakların gözlemleyerek öğrenmesi anlamına da gelir. Yörede müzik icrası amacıyla bir araya gelen gruplara "takım" adı verilmektedir. Dağ yatısı gruplarında bütün katılımcıların aynı nitelikte müzik bilgisine sahip olduğu söylenemez. Çırakların yanı sıra müziğe ilgisi olan heveskârlar da ustaları dinleyerek/izleyerek kendilerini yetiştirirler (K.K.5).

Sözlü kaynakların yanı sıra yazılı kaynaklar da yatılarda müzik eğitiminin verildiğini ifade etmektedir. Bu kapsamda Akbıyık (1992: 20) Şanlıurfa'nın ünlü gazelhanlarından Tenekeci Mahmut Güzelgöz'den dinlediği bir anısında, Güzelgöz'ün 1938 yılında Ağaçlı Mağara'da kalan Hacı Nuri Hafız'ın davetiyle dört ay mağarada kaldığını ve ondan usul öğrendiğini; 2. Cihan Harbi'nin başlamasından bile çok geç haberdar olduklarını nakleder. Yörede besteci, şair ve eğitimci kimliğiyle temayüz etmiş Abdullah Balak da aşağıdaki satırlarda dağ yatılarının müzik eğitimi işlevine değinmektedir:

> Bir gün grubumuzla dağa giderken Usta'nın evine uğradık. Rahatsız olmasına rağmen bizi kırmayarak dağa geldi. Kendisinin rahat edeceği bir köşe hazırladık, yatı sırasında yemekler yendi, çay ve kahveler içildi. Süleyman Öztop yeni yaptığı birkaç besteyi dinlememi, eksikleri varsa düzeltmemi rica etti. Sazı alarak mağara içerisinde yüksekçe bir yere oturdum. Süleyman da kavalını getirdi, parçayı çalarak okumaya başladı, derken Nuri darbukasını, Fazlı kanununu, Lütfü de udunu alarak bize katıldı. Meşk başladı, rast makamına geldik. Mahmut Usta haliyle etkilenerek oturduğu yerden bir rast okudu. Mahmut Usta'dan çok rast dinlememize rağmen hiç böylesini dinlememiştik. Rast bitti, Mahmut Usta durdu, sazlar durdu, epeyce bir sessizlik sürdü (Akt. Akbıyık 1992:63).

Geçmişte sözlü kültür ortamının tek öğrenme ortamı olduğu dönemlerde dağ yatıları müzik geleneği aktarımının doğal olarak gerçekleştiği toplantılardı. Bu itibarla yöredeki geleneksel sohbet toplantılarından biri olan sıra geceleri ve dağ yatıları için "halk konservatuvaru" (K.K.1) tabiri kullanılmıştır.

Yatılardaki müzik icrası, şifahî gelenekler ve herkesin uyması beklenen yazılı olmayan kurallar çerçevesinde gerçekleşir. İcra gibi dinlemenin de bir adabı vardır. Bu kapsamda "Saz başlar, söz biter." ilkesince müzik faslı başlayınca yeme-içme sonlandırılır, herkes susar. Mağarada "başköşe" olarak konumlandırılan yerde oturan ustalar, müzik bilgisi ve yeteneği ile temayüz etmiş müzisyenler hiyerarşide ön alır. Diğer kişilerden biri icraya başlayacağı zaman onlarla göz teması kurar (K.K.1, K.K.14).

Dağ yatılarının icra edildiği mağaraların önündeki sekiler gündüz oturma ve hoyrat atışması yapılan mekânlardır. Örneğin "Dedeyin Serinci" bölgesinde bulunan Ağaçlı Mağara ve civardaki mağaralarda akustik ve doğal bir efekt ortamı olur. Bu bölgede hoyrat okurken icracılar hem hislenir hem de altta kalmamak için karşılık verirler (K.K.16).

Kaynak kişiler, ses yükseltme aparatlarının olmadığı dönemlerde gümrahlı, yüksek ve tiz seslerin dağ yatılarında keşfedildiğini ifade etmektedir (K.K.4, K.K.17). Yatılardaki serbest mekân sayesinde ve deneme-yanılma yoluyla sesini keşfeden kişiler, yatıya gelen müzik ustalarının rahle-i tedrisinden geçerek informel bir eğitim almaktadır. Yörede ses aralığı yüksek kişilerin çok olmasının sebeplerinden biri de dağ yatılarıdır.

Sonuç

Geleneksel sohbet toplantıları, Doğu Türkistan'dan Makedonya'ya Türklerin yaşadığı coğrafyalarda özellikle kış geceleri belli bir düzene göre sürdürülen organizasyonlardır. Bu makale kapsamında incelenen Şanlıurfa yöresi, bölgedeki sosyo-kültürel dinamiklerden kaynaklı olarak sıra gecesi, dağ yatısı gibi sohbet toplantılarına ev sahipliği yapan bir ilimizdir.

Yöreyle ilgili Osmanlı Devleti zamanında hazırlanan salnamelerden hareketle makalede incelenen dağ yatısı geleneğinin köklü bir geçmişe sahip olduğu, bağlam unsurları ve yapı özellikleri itibariyle günümüze kadar geldiği tespit edilmiştir. Ancak dağ yatısı geleneğinin dikkat çeken özelliklerinden birisi bu geleneğin günümüzde geçirmiş olduğu bazı değişimlerle beraber geçmişe kıyasla yaygınlık kazanmasıdır.

Makalede ele alınan dağ yatılarının eğlenme, eğlendirme ve hoşça vakit geçirme ile kültürün gelecek kuşaklara aktarılması işlevlerini yerine getirdiği tespit edilmiştir. Dağ yatılarına katılan kişiler, kültürel kimliklerinin birer parçası olan davranış örüntüleri ile iletişim kalıpları, halk anlatıları gibi birçok hususu dağ yatılarından öğrendiklerini ifade etmiştir. Ayrıca bir halk konservatuvarı olarak değerlendirilen dağ yatılarında müziğin ve grup aidiyeti ile ilişkilendirilen dinî unsurların aktarımı da bu sohbet toplantılarının önemli işlevleri olarak tespit edilmiştir.

Yapılan bu araştırmadan hareketle Şanlıurfa'daki geleneksel sohbet toplantılarından biri olan dağ yatısı geleneğinin yörenin sosyo-kültürel dinamikleri ve şehrin coğrafi şartları sayesinde yaygınlaştığı, bölge insanı için sosyalleşme başta olmak üzere yerine getirdiği işlevlerle büyük bir kültürel ihtiyaca cevap verdiği tespit edilmiştir. Ayrıca 21. yüzyılda küreselleşmenin kültürler üzerindeki her türlü "yıkıcılığına" rağmen bu geleneğin kamusal bir destek olmadan yaygınlaşması dikkate değer bir durumdur.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %50; İkinci Yazar %50.
ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada kullanılan sözlü kaynak görüşmeleri 2020 yılı öncesi olduğundan etik kurul iznine gerek yoktur.
FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

NOTLAR

1. Gece sıraları: Sıra geceleri.
2. Karlık denilen soğuk hava deposu işlevi gören bu mekânlar, elektriğin yaygın olmadığı zamanlarda bazı aileler tarafından işletilmiş; buralarda muhafaza edilen kar yaz aylarında kalıplar halinde çarşıda satılmıştır. Yörede mevki ismi olarak bilinen Zahter'in Karlığı, Kel Bedo'nun Karlığı, Dip Karlık, Develik Karlığı gibi yerleri işleten aileler günümüzde "Karcı, Karlı, Karlık" soyadlarını almışlardır.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

K.K.1: Abuzer Akbıyık, 1958, Şanlıurfa, Üniversite, Mali Müşavir, 12.02.2018
K.K.2: M. Fuat Kürkçüoğlu, 1950, Şanlıurfa, Üniversite, Emekli, 11.02.2019
K.K.3: Mehmet Güzelgöz, 1967, Şanlıurfa, Üniversite, Memur, 19.11.2019
K.K.4: Fevzi Özkaya, 1963, Şanlıurfa, Ortaokul, Çiftçi, 11.12.2018
K.K.5: M. Sadık Alican, 1973, Şanlıurfa, Lise, Memur, 06.07.2019
K.K.6: İbrahim Bozkurt, 1962, Şanlıurfa, Lise, Emekli, 12.07.2018
K.K.7: Hasan Fehmi Hayırlı, 1949, Şanlıurfa, Üniversite, Emekli, 10.02.2019
K.K.8: Müslüm Dağ, 1948, Şanlıurfa, Ortaokul, Emekli, 23.02.2019
K.K.9: Behram Çelik, 1953, Şanlıurfa, Ortaokul, Esnaf, 09.08.2019
K.K.10: Cemil Yavuz, 1976, Şanlıurfa, Lise, Esnaf, 12.10.2018
K.K.11: S. Sabri Kürkçüoğlu, 1951, Şanlıurfa, Üniversite, Emekli, 01.02.2019
K.K.12: A. Cihat Kürkçüoğlu, 1948, Şanlıurfa, Üniversite, Emekli, 09.07.2019
K.K.13: Halil Çatkın, 1976, Şanlıurfa, Lise, Esnaf, 19.01.2019
K.K.14: Ramazan Demirkol, 1954, Şanlıurfa, Ortaokul, Çiftçi, 19.08.2019
K.K.15: İbrahim Ekren, 1978, Şanlıurfa, Üniversite, Memur, 22.08.2019
K.K.16: Sabri Altıngöz, 1948, Şanlıurfa, İlkokul, Çiftçi, 12.02.2018
K.K.17: Hasan Göktepe, 1948, Şanlıurfa, İlkokul, Emekli, 11.10.2019

KAYNAKÇA

Açanal, Hasan. *Urfa Tarihi (M.Ö. 2000- M.S. 1400)*. Ankara: ŞURKAV Yayınları, 1997.
Akbıyık, Abuzer. *Şanlıurfa Folklorunun Kaynak Kişisi (Tenekeci) Mahmut Güzelgöz*. Ankara: ŞURKAV Yayınları-5, 1992.
Akbıyık, Abuzer. *Şanlıurfa Sıra Gecesi*. Şanlıurfa: Elif Matbaası, 2006.
Akın, Bülent. "Türk Halk Bilimi Çalışmalarında Müziğin İşlevselliği Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *Millî Folklor* 127 (2020): 172-185.
Aslan, Ensar. "Ahi Örgütlerinden Urfa Sıra Gecesine Uzanan Bir Kültür Geleneği". *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/1 2014, 5-15.

Atlı, Sagıp. *"Geleneksel Sohbet Toplantılarının Türkiye'deki Yayılma Sahası ve Güncel Durumu". Anadolu Sohbet Gelenekleri ve Yaren Bildirileri*. (İbrahim Akyol vd.). Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi YAMER Yayınları. 2016.

Atlı, Sagıp. "Türkiye'deki Geleneksel Sohbet Toplantıları Üzerine Bir Değerlendirme", *Milli Folklor* 30/117 2018, 88-101.

Atlı, Sagıp. *Türkiye'de Geleneksel Sohbet Toplantıları.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2021.

Babaç, Erhan ve Babaç, Ezgi Ertek. "Gastronomi, Müzik ve Beyin". *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)* 13 (2021), 149-161.

Bascom, William R. *"Folklorun Dört İşlevi".* (çev. Ferya Çalış). Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-2. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2019.

Çağatay, Neşet. *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.

Ekim, Gökhan. "Sohbet Toplantılarında, Topluluğun Kuruluşuna Yönelik Gerçekleştirilen İlk Toplantı ve Önemi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1, 97-110.

Gitmez, Şengül. *Türkiye-Somut Olmayan Kültürel Miras Çalışmaları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, 2011.

Gönel Sönmez, Tugba-Öger, Adem. "*Urfa Sıra Geceleri ve Uygur Otuz Oğul Meşrebi". Geçmişten Günümüze Urfa'da Müzik.* (Ed. Abdullah Ekinci vd.). Ankara: Gece Kitaplığı, 2019.

Kapaklı, Kemal. *Urfa Hakkında Salname-1927*. Ankara: ŞURKAV Yayınları, 1998.

Karakaş, Mahmut. *Urfa'da Tasavvuf İzleri*. Şanlıurfa: ŞURKAV Yayınları, 2017.

Kırmızı, Ömer. *Efsanelerin İcra Bağlamı ve İşlevleri*. Çanakkale: Paradigma Akademi, 2021.

Oğuz, M. Öcal. *Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

Oğuz, M. Öcal. *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir*?. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2009.

Ozankaya, Özer. *Toplumbilime Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 403, 1979.

Özdemir, Nebi. *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.

Özkalp, Enver. *Sosyolojiye Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Vakfı Yayınları, 1998.

Tutu, Sıtkı Bahadır. *"Dursun Bey Barana Geleneğinde Müzik". Somut Olmayan Kültürel Miras: Barana Dursunbey-Balıkesir*. (Ed. Metin Ekici vd.). İzmir: Egetan Basım, 2011.

Tütengil, Cavit Orhan. *100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1983.

Yılmaz, Aktan Müge. *Geleneksel Bir Sohbet Toplantısı/Urfa Sıra Geceleri*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2011.